

SİVEREKLİ OSMAN HULÛSİ PAŞANIN MEZARTAŞI KİTÂBESİ*

Bilal SEZER

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

sezerbilal@gmail.com

Öz

Mezartaşları ait oldukları dönemin toplumsal kimliğini günümüze aktaran kültür varlıklarıdır. Yapıları itibariyle birer sanat eseridirler. Siverekli Bucak aşiretinden Osman Hulusi Paşa'nın mezartaşı kalıbı, son devrin meşhur hattatı Hamit Aytaç (ö. 1981) yazmıştır. Celi sülüs tarzında yazılan kalıp, Hamit Aytaç'ın sanatının zirvesine çıktığı bir dönemin eseridir.

Anahtar Kelimeler: Mezartaşı, Siverek Osman Hulusi Paşa, Kitabe, Hamit Aytaç

Tombstone Inscription of Osman Hulûsi Pasha from Siverek

Abstract

Tombstones are the cultural assets which present the social identity of the period they belong. From their structural point of view, they are works of art. The famous calligrapher of our age, Hamit Aytaç (died in 1981) wrote the tombstone of Osman Hulusi Pasha, a member of Siverek Bucak tribe. The inscription written by Hamit Aytaç in Celi Sülüs style is the masterpiece of a period.

Keywords: Tombstone, Siverek Osman Hulusi Pasha, Inscription, Hamid Aytaç

Mezartaşları Hakkında

Mezartaşları geçmişimizle kurduğumuz köprünün en mühim ayaklarından birini teşkil eder. Yüzyıllar boyunca cansız şahitliklerini sürdürmektedirler. Osmanlı toplumunda insanlara âit kayıt tutma geleneği XIV. yüzyıla kadar tam anlamıyla yerleşmediği için, mezar taşları bu konudaki boşluğu dolduran, ayrıca âit oldukları dönemin toplumsal kimliğini günümüze taşıyan

---

*Bu makale, Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir (Amasya, 2013)

kültür objeleridir. Yapıldıkları tarihsel dönemin inanç, gelenek, sanat zevki ve iktisadi koşulların ortak bir ürünü olan bu estetik eserleri toplumsal hayatın gerçek tanıkları saymak mümkündür.

Mezar taşları insanlar için yegâne bilgi kaynaklarıdır. Günümüz insanı, o devirle ilgili en sağlam bilgileri, mezarda yatan kişi hakkında en yakın, en zahmetsiz bilgiyi başucundaki taştan öğrenir. Mezartaşları, tarih ilmi açısından bir vesîka, bir toplum için tapu senedir.

Mezartaşları yapıları itibâriyle birer sanat eserleridir. Bünyesinde taş işçiliğini, tezyînât ve yazı sanatını barındırır. Burada, hattat, nakkaş ve taş ustasının emeği vardır. Bu üç sanatkârın emeğiyle meydana gelir güzel bir mezartaş. Ayrıca dönemlerinin dil ve ifâde özelliklerini yansıtma açısından Türk dili ve edebiyâtının mühim kaynaklarından birini teşkil eder.

Mezartaşlarının asıl amacı kişiyi tanınır kılmak ve görülme isteğini yansıtma amaçlarıdır. Görülmekten kasıt fâtiha ve dua talebidir. Bütün mezartaşları fâtiha talebiyle nihâyetlenir.

Bir mezartaşında genel itibâriyle beş bölüm bulunur (Foto.1). Bunlar; başlık ve sembol, serlevha, kimlik, duâ ve tarih. Genelde, kadın ve erkek mezar taşı olarak iki grupta toplanan bu taşlar, kendi içinde de farklılıklar göstermektedir. Erkek mezartaşlarında, sosyal statülerini belli eden başlıkları çok çeşitlidir. Kadın mezar taşlarında başlık olmayıp, daha çok kadının zerâfetini yansıtan çiçek motifleri bulunmaktadır⁷. Bu özellikleri ihtiva eden bir mezartaş kitabesinin kalıbı, yazıları Hâmit Aytaç'a âit olan Siverekli Osman Hulûsi Paşa'nın mezartaş kalıbıdır.

Hâmit Aytaç

Asıl adı Şeyh Mûsa Azmî olan Hâmit Aytaç 1891 yılında Diyarbakır'da doğdu. Babası Zülfikâr Ağa, annesi Müntehâ Hanım'dır. Diyarbakır'da sıbyan mektebini, askerî rüşdiyeyi ve idâdfiyi bitirdikten sonra 1908'de yüksek tahsil için İstanbul'a gitti. Bir yıl Mekteb-i Nüvvâb'a devam ettikten sonra Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne kaydoldu. Fakat geçimini temin için Gülşen-i Maârif Mektebi'nde hat ve resim hocası olarak çalışmaya başladı. Rûsûmat Matbaâsı, Mekteb-i Harbiyye Matbaâsı ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Matbaâsı'nda hattat olarak çalıştı. Mûsa Azmî Bey memuriyeti yanında Bâbîâlî'de Hattat Hâmit Yazı Yurdu'nu açarak piyasaya yazılar yazmaya başladı. Bir süre sonra resmi görevinden ayrılıp kendini tamamen bu işe verdi. Harf inkılâbından sonra

⁷ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*, İstanbul 2006, s.24.

atölyesini grafik atölyesi haline getirdi. Bunun yanı sıra yazı ile irtibatını kesmedi ve yurt içi ve yurt dışından gelen özel siparişleri değerlendirdi. 1960 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'na girdi ve 1975'te emekliye ayrıldı. 19 Mayıs 1982'de vefat etti⁸.

Hâmit Bey ilk yazı derslerini sıbyan mektebinde hocası Mustafa Âkif (Tütenk) Bey'den aldı. Askerî rüşdiyede Yüzbaşı Hilmi Bey'den sülüs, Vâhit Efendi'den rik'a meşketti. Ayrıca Hoca Esad Efendi ile Kolağası Ahmet Hilmi Efendi'den de sülüs ve nesih dersleri aldı. İdâdi yıllarında, Mustafa Râkım⁹ (ö. 1826) yolunda bir hattat olan akrabası Abdüsselam Efendi'den sülüs ve celisini ilerletti. İstanbul'a geldiğinde Hacı Nazif Bey¹⁰ (ö. 1913)'den celî sülüs, Reîsülhattâtin Kâmil Akdik¹¹ (ö. 1941) ile Neyzen Mehmet Emin Yazıcı¹² (ö. 1945)'dan sülüs ve nesih yazılarında faydalandı. İsmail Hakkı Altunbezer¹³ (ö. 1946)'den tuğra çekmesini geliştirdi. Talikte bir müddet Hulûsi Efendi¹⁴ (ö. 1940)'ye devam ettiyse de daha çok Mehmet Esad Yesârî¹⁵ (ö. 1798)'nin yazı örneklerinin etkisinde kaldı ve onun yolunu benimsedi. 1916'dan sonra yazılarında "hâmid" imzasını kullandı ve daha çok bununla tanındı. Celî sülüste

⁸ Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1970, s. 119; M. Uğur Derman, *İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, s. 229; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, 1984, s.267; Ali Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 100; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999 s. 193; M. Hüsrev Subaşı, "Hâmit Aytaç", DİA, İstanbul 1991, IV, s. 287.

⁹ Mustafa Râkım için bkz: Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, İstanbul, 1308, c. II, s. 365; İnal, *Son Hattatlar*, s. 273; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 204; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 79; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s.133; Rado, *Türk Hattatları*, s.196; Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Rakım Efendi*, İstanbul 2003.

¹⁰Mehmet Nazif Bey için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 232; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 219; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 91; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 162; Rado, *Türk Hattatları*, s. 242.

¹¹Ahmet Kamil Efendi için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 168 ; Rado, *Türk Hattatları*, s. 253 ; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 222 ; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 95 ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 183.

¹²Mehmet Emin Efendi için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 80; Rado, *Türk Hattatları*, s. 235; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 228.

¹³ İsmail Hakkı Altunbezer için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 97 ; Rado, *Türk Hattatları*, s. 258 ; Derman, *İslam Kültür Mirasında* s. 225 ; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 127 ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 178.

¹⁴Hulûsi Efendi için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 551; Rado, *Türk Hattatları*, 252; M. Uğur Derman, *Hattat Hulûsi Efendi*, Lâle Dergisi, VII, Aralık 1990, s. 15–20; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 182; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 261.

¹⁵ Mehmet Esad Yesârî için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 535; Rado, *Türk Hattatları*, s. 182; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 166.

Râkım ve Sâmi Efendi¹⁶ (ö. 1912) ler yolunda mükemmel eserler meydana getirdi. Sanat hayatının en parlak devresi 1920 ile 1965 yılları arasına rastlar.¹⁷ Hamit Aytaç, “câmiu’l-hutût”dur, yazının her çeşidini şahsında toplamış bir zâttır. Aklam-ı sitte denilen altı kalemde aynı zarafet ve kıvraklıkta mükemmel eserler vermiştir¹⁸.

Mezartaşı Kalıbı Hakkında

Mezartaşı kitabesinin kalıbı, Siverek eşrafından Bucak aşireti reisi Muhammed Efendi’nin oğlu Osman Hulûsi Paşa’nındır. Osman Hulûsi Paşa’nın Siverek eşrafından Hacı Ali Efendizâdelerden olduğu ve 1333/1917 tarihinde vefat ettiğinin dışında malumatımız yoktur. Mezartaşı kalıbı, Hattat Hasan Çelebi koleksiyonundadır.

Mezartaşının Yazısı ve Metni

Mezartaşı kitabesi kalıbı Hamit Aytaç tarafından celi sülüs ile yazılmıştır. Celi sülüs, sülüs yazının daha geniş kalemle yazılan şekli olup, mimarî eserler üzerindeki kitâbelerde ve mezartaşlarında kullanılmıştır¹⁹. Mezartaşı kitabesi kalıbının ebatları 33x70 cm. olup, yazı altı satırdır. Kalem kalınlığı 6 milimdir. Vefat ve doğum tarihlerinin olduğu satır ince kalemle ve icâze hattıyla yazılmıştır. Mezartaşı kitabesi kalıbı sarı zırmıkla siyah kağıt üzerine yazılmıştır. Hattat imzasını “ketebehu azmî diyarıbekr” şeklinde atmış, fakat tarihini yazmamıştır. Bir iki satırda eksiklikler vardır (Foto.2).

Kitâbenin metni şöyledir:

¹⁶ Mehmet Sami Efendi için bkz: İnal, *Son Hattatlar*, s. 359 ; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 217 ; Rado, *Türk Hattatları*, s. 239 ; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 122 ; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 158.

¹⁷ İnal, *Son Hattatlar*, s. 119; Derman, *İslam Kültür Mirasında*, s. 229; Rado, *Türk Hattatları*, s.267; Alpaslan, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 100; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur*, s. 193; Subaşı, “*Hâmit Aytaç*”s. 287.

¹⁸ Muin N. Eriş, *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*, İstanbul 2011, s. 84.

¹⁹ Sülüs, celi sülüs ve diğer yazılar için bkz; Abdulkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*, İstanbul 2004, s. 38-39.

Hüve'l- bâkî
Siverek eşrafından Hacı Ali
Efendizâdelerden Bucak aşîreti
Reisi Muhammed Efendi mahdûmu merhûm
Ve mağfûr el- hac Osman Hulusi
Paşa ruhîçün el – fâtiha
Tarih-i tevellüdü Tarih-i vefatı
Sene 1265 Sene 1333
15 Ağustos
Ketebehu Azmî Diyarıbekr

Sonuç

Hamit Aytaç hayatının sonuna kadar kalemi elinden bırakmamış bir hattattır. Sanat hayatının en parlak devri 1341/1923- 1385/1965 yıllarıdır. Hamit Aytaç sanat hayatının zirvesinde olduğu yıllarda nefis eserler vücûda getirmiştir. Bu dönem yazılarındaki harfler anatomik olarak daha olgun ve daha düzgündür. Harflerin yapıları kemâle ermiştir. Hayatının son yıllarında verdiği eserler yaşlılığı dolayısıyla onun mertebesini göstermekten uzaktır (Foto.3) Hamit Aytaç, Osman Hulusi Paşa'nın mezartaşı kitabesi kalıbında ilk imzası olan "azmî"yi kullanmıştır. (Foto.4). 1334/ 1916 yılından sonra "Hâmid" imzasını kullanmıştır. Bu mezartaşı kitabesi kalıbı Hamit Aytaç'ın sanatının zirvesine çıktığı dönemin eserlerinden olmalıdır. Buna "evâsıt-ı evâil" dönemi de denilebilir. Harfleri sınırlayan çizgiler gayet keskin, harflerin anatomik yapıları kemâle ermiştir. Yazının istifi gayet dengeli olup, harfler göze rahatsızlık vermeyecek şekilde ustaca yerleştirilmiştir. Sonuç olarak Hamit Bey'in mükemmel yazılarından biridir.

Kaynakça

- Alpaslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berk, Süleyman, *Hattat Mustafa Rakım Efendi*, İstanbul 2003.
- Berk, Süleyman, *Zamanı Aşan Taşlar*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Derman, M. Uğur, *İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı*, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1992.
- Eriş, Muin N. *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Ayaç*, İstanbul 2011, s. 84.
- İnal, Mahmut Kemal, *Son Hattatlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 1970.
- Rado, Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul, 1984.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Subaşı, M. Hüsrev, “*Hâmit Ayaç*”, DİA IV, İstanbul, 1991.
- Yılmaz, Abdulkadir, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*, İstanbul, 2004.

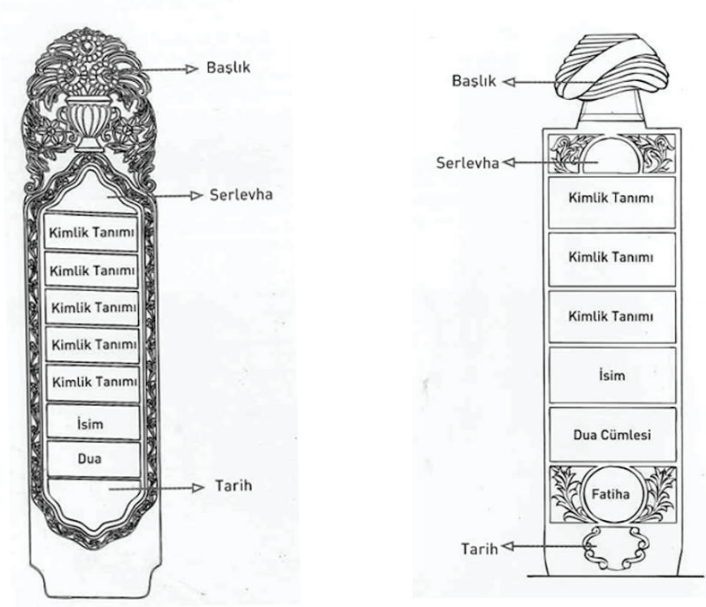
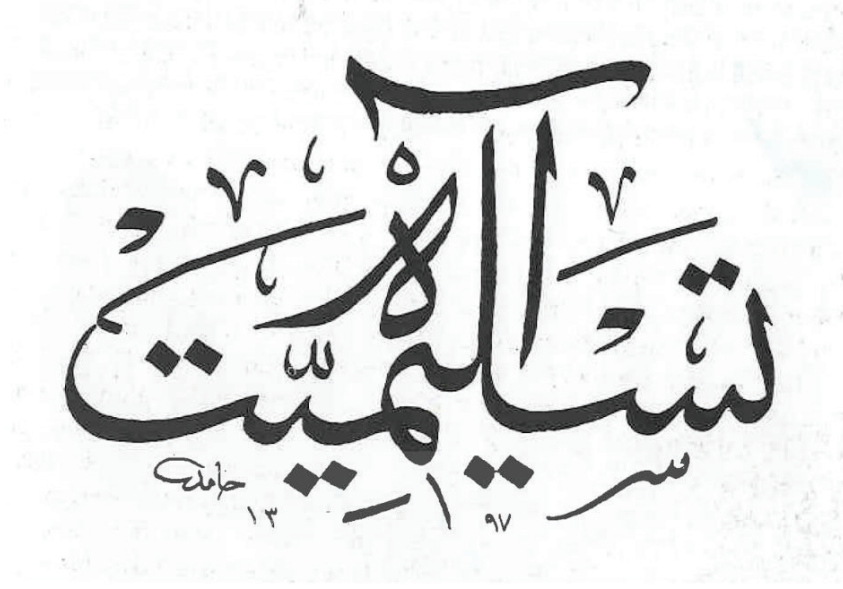

Foto. 1: Kadın ve Erkek Mezar Taşlarının Yapısı (Süleyman Berk,s.24)

Foto. 2: Osman Hulusi Paşanın Mezar taşı Kitabesinin Kalıbı

Foto.3: Hamit Aytaç'ın Son Devir Yazılarından (Hattat Hamit Aytaç Anma Paneli, s.35.)

Foto. 4: Osman Hulüsi Paşanın Mezar taşı Kitabesinin Kalıbından İmza Detayı